

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

Установа адукацыі
“Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя І. П. Шамякіна”

МІЖНАРОДНЫЯ
ШАМЯКІНСКІЯ ЧЫТАННІ
“ПІСЬМЕННІК – АСОБА – ЧАС”

Матэрыялы
V Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі

Мазыр, 29 верасня 2017 г.

Мазыр
МДПУ імя І. П. Шамякіна
2017

УДК 821.161.3
ББК 83.3(4 Бел)
М58

Рэдакцыйная калегія:

А. У. Сузько, кандыдат філалагічных навук, дацэнт (адказны рэдактар);
Т. М. Сымановіч, кандыдат педагагічных навук;
С. Б. Кураш, кандыдат філалагічных навук, дацэнт;
Л. М. Мазуркевіч, кандыдат філалагічных навук, дацэнт;
Н. А. Барысенка, кандыдат філалагічных навук, дацэнт

Друкуецца паводле плана навуковых і навукова-практычных мерапрыемстваў
УА МДПУ імя І. П. Шамякіна на 2017 год і загада па ўніверсітэце № 892 ад 12.09.2017 г.

Міжнародныя Шамякінскія чытанні “Пісьменнік – Асоба – Час”: матэрыялы V Міжнар. навук.-
М58 практ. канф., Мазыр, 29 верас. 2017 г. / УА МДПУ імя І. П. Шамякіна ; рэдкал.: А. У. Сузько
(адк. рэд.) [і інш.]. – Мазыр : МДПУ імя І. П. Шамякіна, 2017. – 243 с.
ISBN 978-985-477-628-6.

У зборніку прадстаўлены матэрыялы V Міжнародных Шамякінскіх чытанняў “Пісьменнік – Асоба – Час”. У цэнтры навуковай увагі аўтараў – асоба і творчасць І. П. Шамякіна, вызначальныя тэндэнцыі развіцця класічнай і сучаснай літаратуры, актуальныя праблемы мовазнаўства, педагогікі і гісторыі. Выданне адрасуецца выкладчыкам вышэйшых навучальных устаноў, настаўнікам, студэнтам, вучням агульнаадукацыйных школ і інш.

Матэрыялы публікуюцца ў аўтарскай рэдакцыі.

УДК 821.161.3
ББК 83.3(4 Бел)

ISBN 978-985-477-628-6

© УА МДПУ імя І. П. Шамякіна, 2017

<i>Ржавуцкая М. С., Мароз С. С.</i> Міжмоўныя адпаведнікі ў лексікаграфічных крыніцах	163
<i>Русецкая І. В.</i> Некаторыя аспекты рэчэвога акта угрозы в вербальнай камунікацыі	167
<i>Сілінец В. М.</i> Сінтаксічныя сродкі стварэння звязнасці тэксту казак	169
<i>Тачыла Н. Р.</i> Анамастычныя ўтварэнні з этнонімамі <i>татарын, турак</i> у гаворках Палесся	171
<i>Федорова М. А.</i> Имена деятеля в поэтических текстах (на материале переводов В. Околовой)	176
<i>Шамякіна М. В.</i> Ваенная лексіка ў аповесцях Івана Шамякіна	179
<i>Шур В. В.</i> Загалоўкі мастацкіх твораў Івана Шамякіна	182
<i>Яблонская О. Г.</i> Об актуальных направлениях исследования текста	187

Гісторыя, культура, педагогіка

<i>Алексенка Д. М.</i> Вобраз месяца ў варажбах на сон (на матэрыяле беларускай традыцыі)	192
<i>Барсук А. Я.</i> Казацкія летапісы як прыклад праваслаўнай традыцыі і беларуска-ўкраінскіх стасункаў у XVII–XVIII стст.	195
<i>Гаврыловец Л. В.</i> Белорусско-польское сотрудничество в сфере образования в конце 1990-х – первой половине 2000-х гг.	199
<i>Горбачук Л. А.</i> Процесс формирования коммуникативно-деятельностных компетенций школьников на уроках литературы	202
<i>Кароза Т. В.</i> Тэхналогія web-квэстаў на ўроках літаратуры	205
<i>Левонюк А. Е.</i> Афористика в мусульманской культуре	208
<i>Лугоўскі А. І.</i> Сувязь беларускай літаратуры з іншымі вучэбнымі прадметамі ў школе (на матэрыяле жыцця і творчасці Якуба Коласа)	211
<i>Марцынкевіч В. І.</i> Далучаць да родных вытокаў	215
<i>Пучынская Т. М.</i> Арганізацыя навукова-даследчай працы вучняў пры вывучэнні творчасці І. Шамякіна	216
<i>Салаўёва Н. В.</i> “Справа” аб каралеўскім тытуле ў метрыцы ВКЛ 1585–1600 гг.	220
<i>Смирнова Е. Д.</i> История повседневности в историографии XX в.	221
<i>Смирнова Е. Д.</i> Жилище средневековья: от крестьянского дома до феодального замка	228
<i>Шевченко В. П., Шевченко М. Н.</i> Приобщение личности учащихся к духовным ценностям в процессе изучения литературы	233
<i>Шепелева Е. М.</i> Библиотека-филиал № 2 им. И. Шамякина как социокультурный центр популяризации творчества И. П. Шамякина	237

На фестываль былі запрошаны паважаныя госці: дацэнты кафедры беларускай і рускай філалогіі, выкладчыкі ўстановы адукацыі “Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Івана Пятровіча Шамякіна” Нурдзіна Тамара Сяргееўна і Сузько Алена Уладзіміраўна, а таксама загадчык аддзела рамэстваў дзяржаўнай установы культуры “Мазырскі раённы цэнтр культуры і народнай творчасці” Харашкевіч Наталля Адамаўна. Яны адзначылі, што, нягледзячы на спецыфіку ўстановы адукацыі, навучэнцы медыцынскага каледжа добра валодаюць беларускай мовай, творчая моладзь дэманструе даволі высокі ўзровень тэатральнага выканання і сцэнічнай культуры.

З дапамогай незалежных экспертаў былі вызначаны і пераможцы ў адпаведных намінацыях: “Лепшая тэатральная пастаноўка”, “Лепшае вакальна-харэаграфічнае суправаджэнне”, “Лепшае сцэнічнае афармленне”, “Лепшае выкананне жаночай і мужчынскай роляў”. Нікога не абышлі ўвагаю арганізатары фестывалю: дыпламанты атрымалі салодкія прызы, а астатнія ўдзельнікі – запрашалыя білеты на канцэрт.

Зрабіўшы падарожжа па народных святах і абрадах, навучэнцы каледжа падаравалі ўсім прысутным сапраўднае свята душы. Без сумненняў, такія яркавыя мерапрыемствы на справе далучаюць моладзь да родных беларускіх вытокаў, не дазваляюць забываць, што “мы – беларусы, мы – народ такі”.

Існуе мудрае выказванне: “Не саромейцеся недасканалай гаворкі. Мова – жывая тканка, якая прарастае там, дзе крынічыць людское жаданне. Магчыма, учора вы яшчэ не размаўлялі па-беларуску, сёння размаўляеце на так званай трасянцы, але заўтра вы заговорыце на чыстай беларускай мове і людзі будуць вучыцца ад вас”.

Зацікаўленасць навучэнцаў агульнай справай падказала ідэю для ажыццяўлення індывідуальнага праекта “Вяртанне да вытокаў – вялікая стваральная энергія” (адраджэнне традыцыйных абрадаў беларусаў і ўмацаванне сямейных сувязей праз асэнсаванне Дзядоў як дня памінання продкаў). У праекце разглядаюцца Дзяды ў гадавым коле беларускіх народных свят, тлумачыцца іх змест і структура, прадстаўлены стравы да памінальнага стала, звяртаецца ўвага на рытуалы асаблівай пашаны, адлюстраваны паняцці “шлюб” і “сям’я”, закранаюцца пытанні сямейнага выхавання. Перавага праекта заключаецца ў тым, што далучэнне моладзі да народнай культуры, да вечных агульначалавечых каштоўнасцей з’яўляецца сродкам фарміравання патрыятычных пачуццяў і развіцця духоўнасці маладога пакалення.

Чалавек застаецца чалавекам, пакуль памятае, хто ён і адкуль ён, пакуль ведае гісторыю, культуру і традыцыі роднага краю. Зварот моладзі да народных вытокаў і культурна-гістарычных каранёў адыгрывае вялікую ролю ў яе светаразуменні, пазнанні сябе, адносінах да людзей і сваёй Айчыны.

Т. М. Пучынская (Баранавічы, Беларусь)

АРГАНІЗАЦЫЯ НАВУКОВА-ДАСЛЕДЧАЙ ПРАЦЫ ВУЧНЯЎ ПРЫ ВІВУЧЭННІ ТВОРЧАСЦІ І. ШАМЯКІНА

У працэсе фарміравання навуковага светапогляду школьнікаў, павышэння іх тэарэтычнага і навукова-метадычнага ўзроўню па беларускай літаратуры, выпрацоўкі творчага падыходу ў засваенні ведаў вялікую ролю адыгрывае самападрахтоўка, у сістэме якой важнае значэнне надаецца навукова-даследчай працы вучняў. Найбольш актуальным з’яўляецца яе ўкараненне ў старшых класах, калі абагульняюцца веды вучняў, атрыманыя на папярэдніх этапах літаратурнай адукацыі.

Мэта навуковай працы – прааналізаваць канкрэтны літаратурны матэрыял, навучыць школьніка самастойна выбіраць, інтэрпрэтаваць, абагульняць літаратурныя

з’явы, кваліфікавана працаваць з разнастайнай навуковай літаратурай (артыкуламі, манаграфіямі, слоўнікамі), прывіваць навукі сістэмна-бібліяграфічнай працы. Усё гэта будзе надзейным сродкам фарміравання і праверкі ўменняў, навыкаў і творчых здольнасцей школьнікаў, развіцця іх літаратуразнаўчага мыслення і пашырэння кругагляду.

Пры падрыхтоўцы і напісанні навуковай працы вырашаюцца наступныя задачы:

- паглыбленае вывучэнне мастацкага твора (твораў);
- выяўленне і назапашванне разнастайных літаратурных з’яў у аспекце пастаўленай праблемы;
- сістэматызацыя і апрацоўка фактычнага матэрыялу;
- развіццё ўменняў і навыкаў тэрэтычнага асэнсавання літаратурных з’яў, творчай працы з навуковай літаратурай;
- актыўнае засваенне літаратуразнаўчай тэрміналогіі;
- умненне рабіць уласныя вывады на аснове прынятых у навуцы абагульненняў, выказванне ўласных адносін да праблемы.

Назіранні за зместам навукова-даследчых вучнёўскіх прац, прадстаўленых у розныя гады на гарадской школьнай навуковай канферэнцыі «Молодзь. Творчасць. Інтэлект» (г. Баранавічы), даюць падставы зрабіць некаторыя вывады і абагульненні, на іх аснове выпрацаваць метадычныя парады настаўнікам для арганізацыі навукова-даследчай працы вучняў.

Першым этапам паспяховай падрыхтоўкі школьнікам навуковай працы павінна быць вывучэнне рэкамендаваных літаратуразнаўчых крыніц і паралельна – збор і апрацоўка фактычнага матэрыялу з першакрыніц – мастацкіх тэкстаў, дзённікаў, перапісак, успамінаў, інтэрв’ю, гутарак з пісьменнікамі і г. д.

Настаўнік павінен рэкамендаваць вучню перачытаць матэрыялы падручнікаў, манаграфій і асобныя артыкулы, прысвечаныя праблеме, якая сфармулявана ў тэме навуковай працы. Літаратуразнаўчыя крыніцы трэба чытаць уважліва і абавязкова рабіць выпіскі з указаннем аўтара працы, назвы артыкула (манаграфіі), пазначаць год выдання, старонкі. Асноўную літаратуру па тэме звычайна рэкамендуе настаўнік, аднак у працэсе падрыхтоўкі і выканання працы школьнік можа самастойна пашырыць пералік навуковых крыніц на аснове вывучэння бібліяграфічных даведнікаў. Так, звяртаючыся да навуковага аналізу твораў Івана Шамякіна, варта выкарыстаць бібліяграфічны паказальнік «Беларускія пісьменнікі на старонках часопіса “Роднае слова”» [1, с. 244–245], а таксама перыядычныя выданні («Беларуская мова і літаратура», «Роднае слова»), навуковыя часопісы, што выдаюцца ва ўстановах вышэйшай адукацыі Рэспублікі Беларусь, зборнікі навуковых прац і матэрыялы навуковых канферэнцый па літаратуры, змест якіх трэба ўважліва прасачыць з улікам мэт даследавання.

Матэрыял па тэме, выбраны з мастацкіх тэкстаў і іншых першакрыніц, дзеля зручнасці трэба занесці ў камп’ютар: школьнік чытае твор (аповяданне, аповесць, раман, верш, паэму, п’есу і інш.) і знаходзіць у ім прыклады тых літаратурных з’яў, што з’яўляюцца прадметам даследавання, напрыклад, жанр, праблематыка, матывы, вобразы, кампазіцыя, вобразна-выяўленчыя сродкі і інш. На кожны прыклад робіцца асобны электронны запіс, які ўключае цытаты з тэксту, указваецца старонка (аўтар, выданне і інш.). Можна пазначаць і дадатковую інфармацыю, напрыклад, цытаты са слоўнікаў, навуковых прац, уласныя думкі адносна выяўленай з’явы і г. д. Для аб’ектыўнасці вывадаў неабходна выпісваць з мастацкага твора як мага больш матэрыялу, што з’яўляецца прадметам даследавання, хоць для ілюстрацыі тэрэтычных палажэнняў выбіраюцца толькі самыя характэрныя, трапныя і выразныя прыклады (3–4 на кожны прыватны выпадак). Вучань павінен правільна спарадкаваць сваю картатэку літаратурных з’яў, выбраўшы зручны для яго прыныцы сістэматызацыі (тэматычны, жанравы, храналагічны, па аўтарах і інш.).

У даследаваннях па літаратуры часта практыкуюцца больш просты спосаб працы з першакрыніцамі: вылучэнне, падкрэсліванне цытат, асобных слоў ці выказаў з выкарыстаннем закладак на старонках твора. Для таго каб даследаванне мела самастойны характар, пажадана сабраць як мага больш фактычнага матэрыялу.

Кампазіцыйна навуковая праца можа мець наступную традыцыйна ўсталяваную структуру: уводзіны; асноўная частка, заключэнне. У канцы працы ў алфавітным парадку прыводзіцца спіс выкарыстанай літаратуры з дакладным указаннем прозвішча аўтара, назвы працы, зборніка, часопіса, месца і часу выдання публікацыі. Ва ўводзінах звычайна тлумачыцца выбар тэмы, фармулююцца мэты і задачы навуковай працы, прынцыпы адбору літаратурнага матэрыялу, падаецца кароткая гісторыя вывучэння праблемы ў літаратуразнаўстве, робіцца агляд найбольш значных прац і г. д. У асноўнай частцы навуковай працы ў адпаведнасці з планам аналізуецца канкрэтны літаратурны матэрыял, праводзіцца абраная школьнікам класіфікацыя выяўленых ілюстрацыйных прыкладаў, падаюцца выказванні вучоных, а таксама ўласныя меркаванні школьніка, якія звычайна сведчаць пра яго навуковую эрудыцыю і ўменне аналізаваць літаратурныя з’явы. У заключэнні, на падставе сабранага і прааналізаванага матэрыялу, робіцца падагульненне напісанага, указваецца значэнне працы і магчымасці яе выкарыстання ў распрацоўцы некаторых прыватных або агульных пытанняў літаратуразнаўства ў вывучэнні зместу, паэтыкі, стылю канкрэтнага твора і г. д.

Вучнёўская навуковая праца з’яўляецца першай спробай школьніка праявіць сябе ў якасці даследчыка літаратуры. Таму старшакласніку неабходна кожную частку працы паказваць настаўніку, які дасць парады для дапрацоўкі гэтай часткі.

Напісанне навуковай працы можа быць паспяховым, калі правільна выбрана і сфармулявана тэма даследавання. Практыка паказвае, што самым распаўсюджаным недахопам з’яўляецца выбар агульнай тэмы тыпу «Рамантызм у беларускай літаратуры першай паловы ХХ стагоддзя», «Гістарызм у творчасці У. Караткевіча», «Праблематыка твораў І. Мележа» і інш. Вучням павінны давацца больш вузкія і канкрэтныя тэмы. Гэта могуць быць тэмы, прысвечаныя аналізу якога-небудзь асобнага твора або некалькіх тэкстаў, аб’яднаных тэматычна, жанрава, храналагічна.

У навуковай працы нельга адхіляцца ад тэмы, пісаць «пра ўсё». Кожнае тэрэтычнае палажэнне неабходна пацвярджаць ілюстрацыйнымі прыкладамі з твораў. Непажадана таксама адхіляцца ад праблемнага поля беларускай літаратуры ў бок іншых прадметаў гуманітарнага цыклу (фалькларыстыкі, гісторыі Беларусі, рыторыкі ці нават сацыялогіі). У навуковай працы могуць быць выкарыстаны звесткі з іншых галін ведаў, аднак аб’ект і прадмет даследавання павінны быць акрэслены ў межах беларускай літаратуры. Такі падыход зробіць даследаванне вучня паўнаважнай літаратуразнаўчай працай.

Каштоўным матэрыялам для напісання школьных навукова-даследчых прац з’яўляецца творчасць Івана Пятровіча Шамякіна, народнага пісьменніка Беларусі. Манаграфічна яна вывучаецца ў 11 класе. Праграмай прапануецца раман «Сэрца на далоні», для дадатковага чытання – апавесць «Непаўторная вясна» (з пенталогіі «Трывожнае шчасце») [2, с. 30]. Кіруючы напісаннем навукова-даследчых прац, настаўнік, аднак, мае магчымасць далучаць старшакласнікаў да больш шырокага кола твораў І. Шамякіна, створаных як у савецкі, так і ў сучасны перыяды.

Традыцыйна выбар тэмы школьнай навукова-даследчай працы звязваецца з праблематыкай мастацкіх твораў. У цэнтры творчасці І. Шамякіна заўсёды знаходзілася праблема чалавека і сучаснасці, гуманістычных адносін паміж людзьмі, высокіх маральных ідэалаў. Таму школьнікам можна парэкамендаваць распрацоўваць такія тэмы, як «Праблема бацькоў і дзяцей у апавесці І. Шамякіна “Крывінка”», «Праблема сучаснай сям’і ў апавесці І. Шамякіна “Абмен”», «Вобраз “новага” чалавека ў апавесці І. Шамякіна “Сатанінскі тур”» і інш.

Настаўнік можа звярнуць увагу старшакласнікаў на адметную ўласцівасць мастацкай свядомасці, характэрную сучасным творам І. Шамякіна, – зварот да біблейскіх матываў. Пісьменнік ставіць пытанне пра маральную адказнасць чалавека, набліжаную да хрысціянскага разумення рэчаіснасці. Героі твораў І. Шамякіна нярэдка пакутуюць ад усведамлення ўласнай віны за бездухоўныя ўчынкі і іх трагічныя вынікі. Зыходзячы з названых асаблівасцей творчасці пісьменніка, вучні могуць звярнуцца да распрацоўкі такіх тэм, як «Евангельска-хрысціянскія матывы ў рамане І. Шамякіна “Злая зорка”», «Матыў вінаватасці ў апавесці І. Шамякіна “Без пакаяння”» і інш.

Эфектыўнымі ў плане літаратурнага развіцця старшакласнікаў з’яўляюцца навукова-даследчыя працы, заснаваныя на аналізе міжтэкставага мастацкага ўзаемадзеяння. Дадзены ўзровень мастацкай камунікацыі прадугледжвае дэталёвы параўнальны аналіз літаратурных твораў, напісаных адным або некалькімі аўтарамі. Старшакласнікі высвятляюць узаемасувязь мастацкіх з’яў, традыцыі і наватарства ў развіцці літаратуры. На ўзроўні міжтэкставага мастацкага ўзаемадзеяння вучням 11 класа можна, напрыклад, прапанаваць распрацоўку тэмы «Праблематыка апавесцей І. Шамякіна “Падзенне” і “Без пакаяння”». Абодва творы аб’яднаны пастаноўкай пытання аб маральным спусташэнні сучаснага чалавека. У душы герояў падсвядома ідзе барацьба, якая падштурхоўвае іх да пакаяння, але не ў кожнага персанажа хапае на гэта сіл і мужнасці. І. Шамякін паказвае, як хаос свету разбурае гармонію ў душы людзей, штурхае іх да злчынства, часам выпадковага, неспланаванага.

Значнымі для фарміравання навуковага светапогляду старшакласнікаў з’яўляюцца тэмы, у якіх даследуюцца сувязі мастацка-ўніверсальнага характару. Мастацкія ўніверсаліі (архетып, міфалагема, «вечны» матыв, топас) маюць важнае метадалагічнае і метадычнае значэнне, паколькі дазваляюць наблізіць вучняў да шырокіх ідэйна-мастацкіх абагульненняў. З біяграфіі І. Шамякіна вядома, напрыклад, што яшчэ ў маленстве ён захапляўся творчасцю Я. Коласа. Абодва пісьменнікі нарадзіліся ў сям’і лесніка, іх дзяцінства прайшло сярод лесу, таму яны так прыгожа і праўдзіва пісалі пра родную прыроду. Топас лесу мае важнае значэнне ў мастацкай сістэме твораў І. Шамякіна і Я. Коласа. Дадзеная думка можа стаць прадметам асобнага даследавання, праведзенага старшакласнікамі ў межах навуковай працы.

Плэнным можа стаць аналіз іншых аспектаў паэтыкі мастацкіх твораў. Пажадана, напрыклад, звярнуць увагу старшакласнікаў на такія асаблівасці прозы І. Шамякіна, як агульнаразумеласць, папулярнасць сярод чытачоў. Вучні могуць паспрабаваць даследаваць тыя элементы паэтыкі, мастацкія сродкі, на якія кладзецца асноўная нагрузка ў творах пісьменніка. Распрацоўка такіх тэм, як «Асаблівасці пабудовы сюжэта твораў у зборніку І. Шамякіна “Пошукі прытулку”» або «Сістэма вобразаў герояў у апавесці І. Шамякіна “Палеская мадонна”» дазволіць наблізіць вучняў да разумення некаторых асаблівасцей паэтыкі прозы пісьменніка.

Напісанне школьнікамі навуковых прац па літаратуры стымулюе даследчы характар навучання, забяспечвае магчымасць паступовага пераходу ад адной ступені літаратурнай адукацыі да другой. Творы І. Шамякіна з’яўляюцца каштоўным матэрыялам для самастойнага навуковага пошуку старшакласнікаў, крыніцай эстэтычнага ўзбагачэння асобы, фарміравання духоўнасці, павагі да кнігі.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Беларускія пісьменнікі на старонках часопіса «Роднае слова»: бібліягр. паказчык / Беларус. асац. «Конкурс»; склад. : А. В. Высоцкая [і інш.]. – Мінск : Беларус. асац. «Конкурс», 2008. – 256 с.

2. Беларуская мова. Беларуская літаратура. X–XI класы (базавы ўзровень) : вучэбныя праграмы для ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай і рускай мовамі навучання і выхавання. – Мінск : Нац. ін-т адукацыі, 2017. – 39 с.